

PÕHJAHANTIDE KARUPEIETE LAULUD

Katalin Lazar. Ungari, Budapest

Obiugri tuntuim rahvadraamale lähenev tavand on karupeied, mis harilikult toimuvad viie kuni seitsme aasta tagant. Kuigi karukultust esineb maailma erinevais piirkondades, ei ole see kuskil mujal nii täiuslikult välja arendatud kui obiugrilaste juures. Tavand liidab endasse mitmesuguseid komponente: laule erinevatest laululiikidest, dramaatilisi tantse, draamastseene, improvisatsioone, ühiseid pidusööminguid.

Karupeietel esitatakse laule maailma loomisest, karu tulekust taevast maa peale, karujahist (karu tapmisest), hommikusi karu äratamise laule, haldjate kutsumise laule jne.

Obiugri rahvaviiside suurim väljaanne A. O. Väisäse "Vogulische und ostjakische Melodien" (Helsingi, 1937) sisaldab peale A. Kannisto fonografeeritud 150 mansi viisi ka sajandi algul F. K. Karjalaise kogutud 56 handi viisi. (Kannisto viiside hulgas on ka üks handi karupeielaul, mille on esitanud mansi

Näide 1

Sosva. Väisänen 155. lines 1 – 2.

laulik Sosva jõe äärest ning üks samojeedi laul handi lauliku ettekandes.) Enamik neist lauludest kuulub idahantidele, kuid viie karupeielauluga on esindatud ka Berjozovo (põhja-)handid (nr-d 159, 171, 177, 188). Siia lisandub eespool juba mainitud mansi lauliku esitatud handi laul (nr 155). Seega sisaldab väljaanne ühtekokku kuus põhjahandi karupeielaulu, kahjuks ilma sõnadeta, sest Väisänen on lauludest välja kirjutanud ja avaldanud ainult viisid.

Väisäse noodistuste põhjal on võimalik otsustada lauluviiside struktuuri, ulatuse ja helikoostise üle. Kuuest viisist on üks üherealine (näide 1), üks

kaherealine (näide 2)

Beresov . Väisänen 159. lines 1 - 2.

ja ülejäänud neli viisi kolmerealised (näited 3-6). Nende puhul ei saa me

Beresov . Väisänen 188. lines 13 - 16.

rääkida euroopa muusikas tuntud nn stroofiviisidest, vaid mitteregulaarse vormiga viisidest. Kui tähistada erinevad viisiread tähtedega A, B, C, võiks viisi struktuur olla näiteks ABCB ABC ABCBCB. Seetõttu tuleb vahet teha kahesuguste kolmerealiste viiside vahel, so kahe erineva viisirea kombinatsioonist koosneva kolmerealise viisi (nagu ABB ABB) ja kolmest erinevast viisireast koosneva kolmerealise viisi vahel, kus meloodia võib olla muutuva pikkusega, kusjuures viisiread A, B, C varieeruvad alati. Viimase viisistruktuuri

alla kuuluvad ka eelpool mainitud neli viisi Väisäse väljaandest.

Mis puutub tonaalsesse süsteemi, siis Väisäse analüüsi (noodistuste) puhul on neljal korral tegemist pentahordi või heksahordiga (näited 1-4), ühel

Näide 4

Beresov. Väisänen 174. lines 1-3.

Three staves of musical notation in G major, 3/4 time. The first staff is labeled 'a : 6' and shows a sequence of notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, E4, D4. The second staff is labeled 'b : 6' and shows: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, E4, D4. The third staff is labeled 'c : 6' and shows: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, E4, D4.

Näide 5

Beresov. Väisänen. 177. lines 3 - 5.

Three staves of musical notation in G major. The first staff is labeled 'a : 3' and shows a sequence of notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, E4, D4. The second staff is labeled 'b : 3' and shows: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, E4, D4. The third staff shows: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, E4, D4.

Näide 6

Beresov . Väisänen 171. lines 3 - 5.

korral täieliku mažoorse helireaga (näide 5) ja ühel korral minoorse helireaga (näide 6), milles puudub 6. aste. Éva Schmidti handi rahvaluulekogust, mis on salvestatud põhjahantidelt 1980. ja 1982. aastal, on tänaseks noodistatud ligi 80 laulu. Nende hulgas on ka viisteist karupeielaulu (kaks laulu on lindistatud 1980. aastal ja kolmteist laulu 1982. aastal). Kõik 1982. aastal salvestatud kolmteist laulu on esitanud 75-aastane suurepärase laulik Grigori Smolin. Tema laulud kuuluvad piirkonna vanimasse rahvalaulude kihistusse. Üheksa laulu viisid on üles ehitatud nn poolridadele (st üht tekstirida lauldakse kahel muusikalisel

Näide 7

motiivil ehk poolreal), mis ühendatakse omavahel kindlate reeglite alusel. Kõik nimetatud üheksa viisi on kujundatud neljast taolisest poolreast ühtede reeglite

Näide 8

Polnovat. E.Schmidt's collection, 82.
PO. 24. lines 18 - 26.

...to - õe- n(ə) pəj tek tuj - maŋ ɔɔš,
löš - tan tuj - tə ka - šəŋ ɔɔš,
ət - ŋem na
ɔms - tem küt - na
hõχ-sen(ə) pü-nə šü - həŋ jö - χa - nem
kar - ten nur - pə nu - rəŋ jām jəš
läp ke(ʔ) es - ti - χi - jət - tem,
tar - nen u - nə tar - nəŋ kī - mət
šit[ə] šit ker - ti - χi - jət - tem...

alusel. Ühes neist tuleb siiski juurde ka viies poolrida (näide 7). Viie meloodia puhul on laulu algusosa (motiiv) varem või hiljem kujundatud poolrealiseks viisiks (näide 8). Kõigi nende poolridade puhul on tegemist pentahordiga, mille 3. aste on ebapäisiv.

É. Schmidt'i kogutud 15 karupeielaulu hulgas on ka üherealisi viise, st tekst ja viisirida on võrdse pikkusega. Üks viis tugineb ainult kahele helile, kuna kolmandal helil on üksnes kaunistav funktsioon (näide 9).

Polnovat. E.Schmidt's collection, 82. PO. 18/B. line 4.

Üks viis on üles ehitatud ühele viisireale ja selle variatsioonidele erinevatel kõrgustel (näide 10).

Polnovat. E.Schmidt's collection, 82. PO. 25. lines 10 – 12.

...χät-ti-jem kert-maη χät - təη m̄j m̄j
m̄ɔpa⁽⁹⁾ ut' - t'i - ɣij' - mat̄ i - je.
t̄ɔr - n̄η χ̄õn-pə ⁽⁹⁾un m̄s ĩ - mə...

Selles meloodias esinevad nii viisirida A kui ka selle variandid A5 ja A4. Viisireala variatsioonid teistel kõrgustel (A5 või A4) tähistavad meloodiaüksuse algust, millele järgneb kaks-kolm A-rida. Selle meloodia puhul on võimalus jälgida üherealise viisi muutumist kaherealiseks viisiks.

É. Schmidt'i materjalide hulgas on ka neli kaherealist viisi. Kõik need viisid on püsiva struktuuriga - kogu laulu vältel kordub vorm AB. Ainsaks kõrvalekaldeks on üksnes see, et kolm viisi ei lõpe ootuspäraselt B-reaga, vaid A-reaga. Üks neist viisidest põhineb tritoonikal (näide 11, kus 4. astme asemel

Polnovat. E.Schmidt's collection, 82. PO. 23. lines 21 – 22.

...īy ke t'ik-me t(ə), (γ)ω ωet - ta

mūŋ paχo-ši - γi - jət - teω,...

esineb 5. aste ning 3. astme asemel 2. aste), üks ma•oorsel pentatoonikal (näide 12), ülejäänud kaks minoorsel pentahordil (näited 13 ja 14). Kõigi eespool

Tugijani. E.Schmidt's collection, 80. TU. 18. lines 1 - 2.

aj pe-tu-š(ə) (γ)e - ωi - γi - jem,

aj pe - tu - š(ə) (γ)e - ωi - ji - jem...

käsitletud laulude põhjal võib väita, et nende viisid kuuluvad obiugri rahvaste vokaalse rahvamuusika arhailisemasse kihistusse, mida iseloomustavad kitsas (2-3 heliga piirduv) ulatus ja poolrealised viisid. Väga huvitav probleem nii nende kui teistegi laulude puhul on teksti ja viisi vahekord. Kindlasti tuleks analüüsitud põhjahantide laule võrrelda nii teiste handi piirkondade kui ka mansi karupeielauludega ning välja selgitada, kas selle laululiigi viisid esindavad obiugri vokaalses rahvamuusikas spetsiifilist viisikihistust või mitte.

Näide 13

Polnovat. E. Schmidt's collection, 82. PO. 14. lines 7 - 8.

...tan-tə-ŋ^(ə) ña-ras ĩn pel - kat naj,
(^ŋ) ĩn pel - kat naj (ŋ) ĩ-n(ə)^(ŋ) äŋ kem - na...

Näide 14

Peregryobnoye. E.Schmidt's collection,
80. PE. 4. lines 29 - 30.

...ĩn ōũ- r(a) mĩ - š^(ə) χu - (ja)
se - ōatə^(ŋ) aj ur - t(a)
ma pũ-ŋ^(ə) te - m^(ə) na
(γu) tã - ta šĩ (^ŋ)öt - tat...

1990. aasta suvel avanes võimalus kutsuda Ungarisse grupp handi laulikuid, et nad demonstreeriksid oma karupeiesid. Sel moel saadud tavandi videosalvestusel on erakordselt suur väärtus. Kuna artikli kirjutamise ajaks on sellest sündmusest möödunud liiga vähe aega, pole veel jõutud nende salvestuste praktilise analüüsimiseni, kuid on selge, et tegemist on väga arhailiste tekstide ja viisidega. Loodetavasti ei piirduta üksnes nende noodistamise ja uurimisega, vaid osutub võimalikuks ka nende publitseerimine.

Tõlkis Anu Vissel

KIESTENGA KARJALASTE USKUMUSTEST RAHVAJUTTUDEPÕHJAL

Niina Lavonen. Karjala, Petroskoi

Ühegi rahva folkloor ei esine puhtal kujul, vaid on tihedalt seotud naaberrahvaste kultuuri ja uskumustega. Konkreetset materjali uurides jõuame järelduseni, et juba ühe rahva piires esineb mitu erinevat poeetilist traditsiooni. Igähel neist on oma keelelised, kombestikulised, uskumuslikud, esitamistavastest lähtuvad ja süžeelised erijooned. Karjalas on niisuguseks lokaalse traditsiooniga piirkonnaks vabariigi põhjapoolsem Kiestenga (varem Kiestenga-Olanga) rajoon.

Varem olid naaberrajoonid Kiestenga ja Uhtua (Louhi ja Kalevala) üsna isoleeritud, elanikkond lävis üksteisega vähe. Oma osa Kiestenga suulise traditsiooni kujunemises etendas isoleeritus lõunanaabritest (Uhtua karjalastest) ja tihedad kontaktid saamide, venelaste ning soomlastega.

Artikli autor kogus ja uuris mitme aasta vältel Kiestenga rajooni karjalaste rahvaluulet. Laulude kogumiseks sooritatud ekspeditsioonide tulemusi on tutvustatud artiklites¹ ja kogumikus.² Käesolevas artiklis tutvume 1975-1984. aasta välitööde helisalvestuste vahendusel jutupärimuses (muistendites, memoaraatides jm) kajastuvate Kiestenga karjalaste uskumustega. Rahvajuttude struktuur on küllatki laialivalguv, rangeid piire on žanrite vahele raske tõmmata. Traditsioonikandjatele on tähtsad sündmused, mille tõepärasse nad usuvad, mitte žanrinimetused. Puhastesse (tinglikesse) žanritesse jagavad materjali uurijad. Soome folklorist Lauri Honko põhjendab selliste "ideaalsete" žanrite